

Kommentarer och frågor från övriga deltagare i antologin med svar från KG Hammarlund

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Elisabeth Ahlsén

KG Hammarlund ger en god inblick i frågeställningar och metodreflektioner inom historia och inom humaniora i allmänhet med resonemang som är tänkvärda klart relevanta för jämförelser mellan olika discipliner. Framställningen är ganska övergripande för historieämnet.

Några frågor som inställde sig vid läsningen, är:

1. Vad, mer exakt, argumenterar författaren själv för respektive emot, det vill säga vilken/vilka metoder föredras av författaren?
2. Intrycket är att argument ges för pluralism – dvs många metoder och anpassning till vad man är ute efter, vilket verkar välmotiverat. Man kan fundera på om det är mer eller mindre specifikt för historie-forskning eller lite bredare för humaniora eller mer allmängiltigt? Belys gärna detta mer.
3. Det verkar däremot argumenteras mot naturvetenskapliga metoder. Hur förhåller sig författaren till att naturvetenskapliga metoder numera används mer och mer inom särskilt arkeologisk forskning, men ofta med anknytning till historieforskning? Leder detta till någon ändring av "typiska" forskningsmetoder i historieämnet och syn på vad man kan och bör göra?
4. Finns det någon utveckling av "metodmedvetenhet" som motverkar att metoder "tas för givna", vilket författaren påpekar som ett drag i historieforskning?
5. Det argumenteras även för förståelse som centralt mål och för narrativer som metod. Vad är det man uppnår med förståelse av mer enskilda företeelser utan generalisering?
6. Är fältet fritt för olika, t ex politiskt influerade, tolkningar utan kritisk granskning eller hur handskas man med granskning av denna typ av forskning? Bedriver man t ex källkritik av själva den historiska forskningen?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarscommentarer till Elisabeth Ahlséns (EA) kommentarer och frågor

EA fråga 1: Vad, mer exakt, argumenterar författaren själv för respektive emot, det vill säga vilken/vilka metoder föredras av författaren?

KGH svar på EA fråga 1: Eftersom jag, som jag skrivit, ser problem, frågeställning, teori, metod som en sammanflätad väv där ingen av de ingående trådarna kan göra anspråk på primat över de andra, har jag svårt att argumentera för eller emot någon given metod. En sådan argumentation förutsätter att metoden betraktas tillsammans med de övriga elementen i forskningsprocessen. I min egen forskning har det ofta handlat om att begripliggöra ett tillstånd eller en förändring uttryckt i normerande texter såsom styrdokument, utredningar,

lagförslag. Min metod har då varit att förankra texterna i sin samhälleliga kontext, kartlagd genom en bred och djup inläsning syftande till att förstå en 'tidsanda' – de sociala, kulturella, intellektuella och emotionella förhållningssätt som kommer till uttryck under perioden i fråga. Den metoden uppfattar jag själv som fruktbar i relation till forskningsuppgiften, men den är naturligtvis inte alltid användbar. Och det kan finnas andra metoder som är lika fruktbara – eller mer.

EA fråga 2: Intrycket är att argument ges för pluralism – dvs många metoder och anpassning till vad man är ute efter, vilket verkar välmotiverat. Man kan fundera på om det är mer eller mindre specifikt för historieforskning eller lite bredare för humaniora eller mer allmängiltigt? Belys gärna detta mer.

KGH svar på EA fråga 2: Jag har en alltför insikt i andra forskningsområden för att våga mig på att besvara den frågan. Rent intuitivt ser jag det ändå som självklart att det specifika forskningsproblemet och frågeställningen styr metodvalet. Att först välja en given metod och därefter välja ett problem som passar metoden tycks mig som att spänna kärran framför hästen. Samtidigt kan en sådan ansats tänkas ha poänger, till exempel som ett sätt att utvärdera en given metods begränsningar.

EA fråga 3: Det verkar däremot argumenteras mot naturvetenskapliga metoder. Hur förhåller sig författaren till att naturvetenskapliga metoder numera används mer och mer inom särskilt arkeologisk forskning, men ofta med anknytning till historieforskning? Leder detta till någon ändring av "typiska" forskningsmetoder i historieämnet och syn på vad man kan och bör göra?

KGH svar på EA fråga 3: Jag har aldrig avsett att argumentera mot naturvetenskaplig metod *per se* – om min text ger det intrycket har jag formulerat mig otydligt. Däremot har jag svårt att se hur naturvetenskaplig metod skulle vara fruktbar att använda för att belysa ett historievetenskapligt problem.

Förstås kan forskning inom andra fält (naturvetenskap, teknik, medicin, samhällsvetenskap) ge insikter och kunskaper av betydelse för historiker. Isotopanalys kan ge ny kunskap om de kvarlevor som ingår i det material historikern utgår från. Den informationsteknologiska utvecklingen har gett historikern nya möjligheter att ta del av och bearbeta källmaterial. Jag ser inte att det i grunden förändrar historikerns uppgift. Likt rumpnissar frågar vi ofta "voffor gör du på detta viset?" – naturvetenskapen, liksom andra vetenskaper, kan hjälpa oss närmare svaret, men den grundläggande frågan ändras egentligen inte.

EA fråga 4: Finns det någon utveckling av "metodmedvetenhet" som motverkar att metoder "tas för givna", vilket författaren påpekar som ett drag i historieforskning?

KGH svar på EA fråga 4: Det finns absolut skäl att tala om en sådan utveckling. De kulturella, lingvistiska och narrativa vändningarna har satt spår i svensk historieforskning liksom inom många andra humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsområden. Å andra sidan gäller i allt väsentligt fortfarande Peter Aronssons konstaterande att tidskrifterna *Historisk tidskrift* och *Scandia* inte erbjuder de bästa förutsättningarna för en rik, öppen och dialogisk debatt inriktad på vidgade horisonter och kunskap – även om tonläget inte längre är lika

uppskruvat och de polemiska inläggen tycks blivit färre än under 1900-talets sista decennier (Aronsson 1997).

EA fråga 5: Det argumenteras även för förståelse som centralt mål och för narrativer som metod. Vad är det man uppnår med förståelse av mer enskilda företeelser utan generalisering?

KGH svar på EA fråga 5: För mig innebär förståelse – i den betydelse av begripliggörande eller meningsskapande som jag nämner – att en enskild företeelse kan placeras in i en rumtidkontext, relateras till andra enskilda företeelser och därmed bidra till förståelsen av övergripande förändringsprocesser. Att beskriva en enskild händelse utan att placera in den i ett skeende kan vara ett nödvändigt första steg i den historiska forskningsprocessen, men om vi stannar där skriver vi inte historia.

EA fråga 6: Är fältet fritt för olika, t ex politiskt influerade, tolkningar utan kritisk granskning eller hur handskas man med granskning av denna typ av forskning? Bedriver man t ex källkritik av själva den historiska forskningen?

KGH svar på EA fråga 6: Kritisk granskning är, som jag ser det, ett nödvändigt inslag i all vetenskap, även historievetenskap. Och förstås förekommer en sådan granskning: av opponenter vid en disputation, av sakkunniggranskare inför publicering av vetenskapliga artiklar och, inte minst viktigt, genom den 'peer review' som sker i form av den vetenskapliga debatt och den kritik med åtföljande genmälen som kan följa på en publicering. Kritiken kan få formen av källkritik (till exempel vid ifrågasättande av en forskares materialurval) men kan också fokusera på ett mer eller mindre fruktbart metodval liksom på forskarens teoretiska utgångspunkter – kanske är det främst där som politisk influens blir synlig, hos forskaren såväl som hos kritikerna.

Referenser:

Aronsson, Peter (1997): *Historisk forskning på väg – vart? En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officiella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990-1996*. Växjö: Högskolan i Växjö.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Jens Allwood

KG Hammarlund har gett en övergripande redogörelse för metoddiskussion inom historia och pläderar för att historia innehåller och bör innehålla ett spektrum av metoder. Jag vänder mig i mina frågor direkt till KG.

1. Om relationen mellan förståelse – förklaring och beskrivning. Är inte en förklaring en sorts förståelse? Kan förståelse vara möjlig utan beskrivning av något som förstås?
 2. (i) Kan du förklara på ett tydligare sätt varför "förklaring" svarar mot "paradigm" och "förståelse" mot "narrativ". (ii) Varför skulle inte en narrativ (en berättelse) kunna ge både förståelse och förklaringar?
- (iii) Är en struktur som grundas på en felaktig (falsk) teori värd att ha?
3. Varför kan inte en tolkning vara sann eller falsk?
 4. Oklar motsättning mellan sanning och mening. Är inte sanning och mening förenliga? Kan inte en meningsfull skildring vara sann? Kan inte en sann skildring vara meningsfull? Borde inte idealet för en historisk redogörelse vara en redogörelse som är både sann och meningsfull?
 5. Förklara tydligare vad att "överge det paradigmatiske tänkandet till förmån för det narrativa" betyder.
 6. Finns det inte okända och obekräftade fakta? Är det inte möjligt att universum innehåller miljontals fakta som varken är kända eller bekräftade?
 7. Varför "tar ett bekräftat faktum plats i ett nätverk av idéer"? Om jag bekräftar att det regnade före en timme sedan, innebär det inte för mig något nätverk av idéer utöver vad som var fallet när jag observerade det faktum att det regnade för en timme sedan.
 8. Även om historiska berättelser om människor är avgränsade i tid och rum, är det inte säkert att alla historiska berättelser är det, t ex i kvantfysik, där man tycks kunna ha "icke-lokala samband" (non-local entanglement).
 9. Vad menas med att ett perspektiv motsvarar en möjlig värld? Perspektiv innebär selektion av information. Är det inte snarare oftast frågan om att perspektiv motsvarar en partiell beskrivning av aspekter av vår aktuella (faktiska) värld?
 10. Varför skulle inte humanvetenskapernas hypoteser avgöras av en strävan efter giltighet över ett brett spektrum av mänskliga perspektiv? Vad säger du om filosofi och lingvistik?
 11. Har du själv en eller flera metoder i historia som du föredrar framför andra?
- Om ja – varför?
- Om nej – varför inte?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarscommentarer till Jens Allwood (JA)

JA fråga 1: Om relationen mellan förståelse – förklaring och beskrivning: Är inte en förklaring en sorts förståelse? Kan förståelse vara möjlig utan beskrivning av något som förstås?

KGH svar på JA fråga 1: Jo, en förklaring kan absolut ses som en sorts förståelse. I vardagligt språkbruk är nog också gränsen mellan de två suddig och flytande. Wilhelm Dilthey, som jag hänvisat till, gav en mer precis definition av sin användning av begreppen. 'Förklaring' var för honom knuten till naturvetenskapliga observationer processer, där den enskilda processen ses som ett specialfall av en abstrakt allmän lag. 'Förståelse' hör samman med skeenden och processer skapade eller orsakade av människan – konkreta livserfarenheter. Förståelsen bygger på att det studerade placeras in i ett sammanhang och kan också leda till en omformning av forskarens jag: den främmande livserfarenheten blir en del av ens egen. En liknande inlevelse är svårare att tänka sig inom naturvetenskaplig forskning (Röd 1996/2009:390f).

Att beskriva det studerade och det sammanhang där det ingår kan absolut vara ett nödvändigt första steg mot den förståelse Dilthey definierar.

JA fråga 2: (i) Kan du förklara på ett tydligare sätt varför "förklaring" svarar mot "paradigm" och "förståelse" mot "narrativ"?
(ii) Varför skulle inte en narrativ (en berättelse) kunna ge både förståelse och förklaringar?
(iii) Är en struktur som grundas på en felaktig (falsk) teori värd att ha?

KGH svar på JA fråga 2: (i) Parallellerna mellan Diltheys begreppspar förklaring/förståelse och Jerome Bruners paradigmatiska respektive narrativa sätt att tänka blir kanske tydligast om jag direkt citerar Bruner:

At a gross level, the logico-scientific mode (I shall call it paradigmatic hereafter) deals in general causes, and in their establishment, and makes use of procedures to assure verifiable reference and to test for empirical truth. (---)

The imaginative application of the narrative mode leads instead to good stories, gripping drama, believable (though not necessarily 'true') historical accounts. It deals in human or human-like intention and action and the vicissitudes and consequences that mark their course. It strives to put its timeless miracles into the particulars of experience, and to locate the experience in time and place. Joyce thought of the particularities of the story as epiphanies of the ordinary. The paradigmatic mode, by contrast, seeks to transcend the particular by higher and higher reaching for abstraction, and in the end disclaims in principle any explanatory value at all where the particular is concerned. (Bruner 1986:13).

(ii) Eftersom förklaring kan vara en nödvändig förutsättning för förståelse kan den givetvis inkorporeras i ett narrativ. Många, rent av de flesta, historievetenskapliga arbeten har ju en utpräglat narrativ karaktär och innehåller såväl förklarande beskrivningar som tolkningar och analyser som grund för de slutsatser som kan göra anspråk på att uttrycka en förståelse.

(iii) Om en teori utgör grunden för utsagor om hur verkligheten är beskaffad håller jag med om att den saknar värde i det fall den är felaktig eller falsk. Om det handlar om en teorigrundad heuristisk ansats i syfte att generera, snarare än bekräfta, hypoteser är det kanske inte lika enkelt. Teorier inom humaniora och samhällsvetenskap kännetecknas också ofta av att deras sanningsvärde är svårt, i vissa fall kanske omöjligt, att fastställa.

JA fråga 3: (i) Varför kan inte en tolkning vara sann eller falsk? **(ii)** Oklar motsättning mellan sanning och mening. Är inte sanning och mening förenliga? Kan inte en meningsfull skildring

vara sann? Kan inte en sann skildring vara meningsfull? Borde inte idealet för en historisk redogörelse vara en redogörelse som är både sann och meningsfull? (iii) Förklara tydligare vad att "överge det paradigmatiske tänkandet till förmån för det narrativa" betyder.

KGH svar på JA fråga 3: (i) En tolkning som underlåter att ta hänsyn till kända och uppenbart relevanta fakta kan absolut betraktas som falsk. Omvänt bör den kunna vara sann, åtminstone preliminärt sann utifrån vad som var känt när tolkningen gjordes.

Problemet för en historiker ligger dels i att faktaunderlaget kan vara fragmentariskt, dels i att historikern, när hen skriver in en historisk händelse i en kontext, tvingas till mer eller mindre långt gående antaganden om aktörernas tankar, bevekelsegrunder och så vidare. Sådana antaganden kan aldrig fastställas som sanna – däremot som sannolika, troliga eller åtminstone möjliga. Historikers tolkningar kan därför betraktas som hypoteser, formulerade i syfte att, med Jerome Bruners ord, 'fit different human perspectives and (...) be recognizable as "true to conceivable experience": that they have verisimilitude' (Bruner 1986:52).

(ii) Sanning och mening är självklart förenliga, men de förutsätter inte varandra. En sann beskrivning är inte nödvändigtvis meningsfull i den mening Roddy Nilsson talar om när han skriver att singulara satser saknar historisk mening i sig – de får mening först när de blir en del av en tolkning, en historisk berättelse (Nilsson 2005:41). Omvänt kan en berättelse mycket väl vara meningsfull utan att vara i en strikt mening sann, något varje romanläsare kan tänkas instämma i.

(iii) "Att överge det paradigmatiske tänkandet till förmån för det narrativa" är en hårdragen formulering. Få om några historiker strävar efter att formulera generella lagar av den art man finner i naturvetenskapen. Historievetenskapen (liksom humaniora generellt) är samtidigt knappast opåverkad av naturvetenskapliga sanningsideal. Det vore olyckligt om detta ideal leder till att historikern, med tillämpande av en till det yttersta dragen källkritik, stannar vid att beskriva fakta utan att foga in resultatet i en meningsfull kontext.

JA fråga 4: (i) Finns det inte okända och obekräftade fakta? Är det inte möjligt att universum innehåller miljontals fakta som varken är kända eller bekräftade?

(ii) Varför "tar ett bekräftat faktum plats i ett nätverk av idéer"? Om jag bekräftar att det regnade före en timme sedan, innebär det inte för mig något nätverk av idéer utöver vad som var fallet när jag observerade det faktum att det regnade för en timme sedan.

KGH svar på JA fråga 4: (i) Universum innehåller säkert åtskilligt som är både okänt och obekräftat för oss, men kan vi tala om detta okända som 'fakta'? Det tycks åtminstone strida mot etablerat språkbruk – såväl *Svensk Ordbok* som *Svenska Akademiens Ordbok* skriver om 'faktum' att det rör sig om ett sakförhållande som inte kan bestridas, något med full säkerhet konstaterat.

(ii) När du bekräftar (vilket är något annat än att observera) att det regnade för en timme sedan är det, om jag förstått Carl Becker rätt, oundvikligt att det fenomen eller den företeelse som bekräftas skrivs in i ett 'nätverk av idéer' där 'idéer' kanske ska förstås som sociala/språkliga begreppskonstruktioner som 'regn' och 'timme'. Detta kan låta skruvat när det gäller en så okomplicerad händelse som en nyligen observerad regnskur. Det framstår kanske som mer begripligt om vi som Becker talar om *historiska* fakta, alltså vanligtvis sådant som vi inte själva direkt observerat. Ett längre citat från Becker kanske förtydligar detta:

Left to themselves, the facts do not speak; left to themselves they do not exist, not really, since for all practical purposes there is no fact until someone affirms it. The least the historian can do with any historical fact is to select and affirm it. To select and affirm even the simplest complex of facts is to give them a certain place in a certain pattern of ideas, and this alone is sufficient to give them a special meaning (Becker 1932:233).

JA fråga 5: Även om historiska berättelser om människor är avgränsade i tid och rum, är det inte säkert att alla historiska berättelser är det, t ex i kvantfysik, där man tycks kunna ha "icke-lokala samband" (non-local entanglement).

KGH svar på JA fråga 5: För mig är det främmande att tala om 'historiska berättelser' på kvantnivå. Historievetenskapen studerar människors handlande (eller deras underlåtelser att handla), inte elementarpartiklarnas. Vad som utspelas på kvantnivå kan (i någon mening) beskrivas i en berättelse, men knappast i en *historisk* berättelse annat än i den meningen att det rör sig om något förflutet. På samma sätt är berättande framställningar inom till exempel geologi eller astronomi knappast historiska berättelser.

JA fråga 6: (i) Vad menas med att ett perspektiv motsvarar en möjlig värld? Perspektiv innebär selektion av information. Är det inte snarare oftast frågan om att perspektiv motsvarar en partiell beskrivning av aspekter av vår aktuella (faktiska) värld?

(ii) Varför skulle inte humanvetenskapernas hypoteser avgöras av en strävan efter giltighet över ett brett spektrum av mänskliga perspektiv? Vad säger du om filosofi och lingvistik?

KGH svar på JA fråga 6: (i) Historikerns arbetsfält är ju inte bara 'vår aktuella (faktiska) värld' utan också (och i högre grad) världen i det förflutna. Att tolka till exempel en bondesupplik till en riksdag på 1600-talet innebär, tror jag, oundvikligen att pröva perspektiv som motsvarar 'möjliga världar' med avseende på vår (begränsade) kunskap om de aktuella aktörernas sociala relationer, deras förhållningssätt och förståelse av statsmakten och så vidare.

(ii) Jerome Bruner skriver om 'the search for hypotheses that will be true across a wide range of human perspectives' som en onödigt sträng begränsning. (Bruner 1986:52). Som jag förstår det menar han att det är fullt tillräckligt att en hypotes har trovärdighet (verisimilitude) över några skilda perspektiv. Det är knappast fruktbart om en historiker överger en hypotes som tycks användbar för en forskningsuppgift inom svensk tidigmodern historia av det skäl att den inte är relevant för fransk medeltidshistoria eller precolumbiansk latinamerikans historia.

JA fråga 7: Har du själv en eller flera metoder i historia som du föredrar framför andra?
Om ja – varför?

Om nej – varför inte?

KGH svar på JA fråga 7: Om en metod kan bidra till att generera intressanta frågeställningar eller den sortens hypoteser som Jerome Bruner diskuterar är det också en fruktbar metod. Detta är, som jag ser det, avhängigt problemformulering och källmaterial – det är alltså svårt att generellt säga att en viss metod är att föredra.

I min egen forskning har min metod ofta varit att med utgångspunkt i en bred och ganska eklektisk läsning konstruera en kontext där det partikulära kan skrivas in och därigenom bli en

del av en historisk berättelse. Det betyder inte att den metoden är att föredra i alla sammanhang, men för de forskningsfrågor jag angripit har jag (och stundom även andra) funnit metoden användbar och framgångsrik.

Referenser:

Becker, Carl L 1932: "Everyman His Own Historian". *The American Historical Review*, vol. 37, no. 2, 221-236.

Bruner, Jerome 1986: *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Röd, Wolfgang (1996/2009): *Der Weg der Philosophie Von der Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*. Zweiter Band. München: Verlag C H Beck.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Leif Bloch Rasmussen

5 Valget af metode beror på situationen, konteksten, skriver Hammarlund, og det vigtige er, at metoden er hypoteseavlende, - genererende og er udtryk for metodologisk pluralisme.

Mangfoldigheden af metoder tror jeg vi alle er opmærksomme på; derfor netop også spørgsmålet om ens favorit-metode. Men i og med mangfoldigheden er valget af favorit-metoden jo netop afhængig af konteksten og den valgte problem-stilling, det valgte undersøgelsesfelt.

I det valg har jeg ofte brugt et gruk af Piet Hein: Psykologisk husråd:

Stejler man foran et vanskeligt valg
og vil ha det afgjort prompte,
er det et såre godt princip
at platte og krone om det.
Ikke at valget skal ske pr. hazard,
imens man selv sidder og måber,
men: lige når mønten er kastet til vejrs,
så véd man præcis, hvad man håber.

Det er dette '... præcis, hvad man håber', der gør, at mit spørgsmål handler om hvad man håber på - konkret i situationen, men også på langt sigt. Hvilke idealer stræber vi efter - i naturvidenskaberne, sociale videnskaber, humaniora (om denne tredeling i sig selv er relevant); tvær-videnskabeligt, trans-videnskabeligt? Er det sandhed, skønhed, godhed, retfærdighed, tillid, tro, magt, næste-kærlighed, eros, agape ...?

Et andet spørgsmål har jeg fra David Boje (New Mexico State University), der forsker i 'story-telling' og skelner mellem narrativer, levende fortællinger, og ante-narrativer. De første om fortiden, de andre om nutiden og de tredje om bud på fremtiden. Hammarlund refererer til Eva Österberg, der skriver om "... föreställningar om världen omkring oss, föreställningar som är så förgivettagna och självklara att vi inte närmare funderar över dem: föreställningar av avgörande betydelse för vår tolkning vår omvärld, dess förflutna, dess nu och dess framtid. (Österberg 1995)"

Spørgsmålet for mig er, om det er de samme forestillinger, der ligger til grund for ' ... vår tolkning vår omvärld, dess förflutna, dess nu och dess framtid'. Med andre ord tolkningen af fortiden kan jo meget vel være baseret på en marxistisk og/eller en kapitalistisk forestillingsverden; en Blå blok vs. Rød blok tolkning, øst-vest tolkning, nord-syd tolkning; men kan dette overhovedet bruges til at tolke nutiden, endsige fremtiden?

David Boje fortæller om fraktal historie fortælling og kvantum historie fortælling, begge som udtryk for, at historie som udtryk for et tidsforløb og som udtryk for et geografisk afgrænset rum måske ikke svarer til naturvidenskabernes fortælling om verden som værende ikke både-og/eller-enten, men også værende enten-og /både eller.

Dermed ikke sagt, at kompleksiteten og usikkerheden er for stor til at vi kan fange historien, men at vi har al mulig god grund til fortsat at søge og finde metoder, vi brænder for. Bare vi husker åbenheden og gensidigheden i dialogen.

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarskommentarer till Leif Bloch Rasmussen (LBR)

LBR fråga 1: Hvilke idealer stræber vi efter - i naturvidenskaberne, sociale videnskaber, humaniora (om denne tredeling i sig selv er relevant); tvær-videnskabeligt, trans-videnskabeligt? Er det sandhed, skønhed, godhed, retfærdighed, tillid, tro, magt, næstekærlighed, eros, agape ...?

KGH svar på LBR fråga 1: Olika forskare strävar säkert efter olika ideal. Vad jag för egen del hoppas på när jag kastar upp myntet i luften är att på något sätt och i all blygsamhet bidra till en emancipatorisk kunskap – här knyter jag an till vad Jürgen Habermas skriver om det emancipatoriska kunskapsintresset Habermas 1973:243f). Emancipation är förstås relaterat till rättfärdighet och makt (innefattande egenmakt, autonomi). Historieforskning är emancipatorisk i den mån den inbjuder till, och tillhandahåller verktyg för, reflexion (även självreflexion) över historien, hur den skrivs, varför den skrivs och vem som har makten över skrivprocessen – den maktutövning som George Orwell med sällsam pregnans formulerade i sin roman 1984:

”Who controls the past controls the future. Who controls the present controls the past.”

Habermas' tankar om emancipatorisk kunskap och Orwells om makten över det förflutna hänger förstås ihop med din andra fråga:

LBR fråga 2: Spørgsmålet for mig er, om det er de samme forestillinger, der ligger til grund for ' ... vår tolkning vår omvärld, dess förflutna, dess nu och dess framtid'. Med andre ord tolkningen af fortiden kan jo meget vel være baseret på en marxistisk og/eller en kapitalistisk forestillingsverden; en Blå blok vs. Rød blok tolkning, øst-vest tolkning, nord-syd tolkning; men kan dette overhovedet bruges til at tolke nutiden, endsige fremtiden?

KGH svar på LBR fråga 2: Du har nog rätt i att Eva Österbergs formuleringar om att *tolka* nutid och framtid inte är de mest välvalda. Den tyske historikern och historiedidaktikern Karl-Ernst Jeisman har skrivit om relationen mellan våra *tolkningar* av det förflutna, vår *förståelse* av nutiden och våra *förväntningar* på framtiden (Jeisman 1979). Som jag förstår det talar Jeisman inte om någon linjär och enkelriktad relation där våra tolkningar av det förflutna formar vår

förståelse av nutiden som i sin tur formar våra förväntningar på framtiden. Så kan det ofta vara, men (och det är här som George Orwell har en viktig poäng) det är också så att vår förståelse av nutiden formar våra tolkningar av det förflutna. Våra förväntningar på framtiden – om vi ser den an med hopp eller förtvivlan – är beroende av såväl våra tolkningar av det förflutna som av vår förståelse av nutiden, men framtidsförväntningarna kan nog också i sin tur påverka dessa.

Detta är tankar som också Reinhart Koselleck tar upp i sin bok *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (1983). Centrala begrepp för Koselleck är *erfarenhetsrum* och *förväntanshorisont*. Erfarenhetsrummet är, skriver Koselleck, 'det nuvarande förflutna' (gegenwärtige Vergangenheit) – alla historiskt-sociala händelser och förhållanden som har bearbetats och införlivats i mänskligt medvetande och som därför kan komma ihåg och användas. Förväntanshorisonten är 'den visualiserade framtiden' (vergegenwärtige Zukunft) – människors föreställningar om vad som ännu inte är, föreställningar som har formats mot bakgrund av deras rädsla och ambitioner, deras rationella analyser och eskatologiska visioner.

Rött/blått, nord/syd, öst/väst – den position vi intar på någon av dessa skalor påverkar med all säkerhet vår upplevelse av erfarenhetsrum och förväntanshorisont liksom den påverkar inte bara våra tolkningar av det förflutna utan också vår förståelse av nutiden och våra förväntningar på framtiden. Men relationen mellan dessa begrepp är komplex, och jag utesluter inte att vi för att hantera denna relation kan behöva tänka i banor av antingen- och/både-eller. Jag är dig tacksam för din referens till David Boje, jag ska snart bekanta mig med hans arbeten och fundera över deras relevans för narration i historievetenskapen.

Referenser:

Habermas, Jürgen (1968/1973): *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt a/M, Suhrkamp.

Jeismann, Karl-Ernst (1979): 'Geschichtsbewußtsein', i Bergmann, Klaus m fl (red), *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, Vol. 1, Düsseldorf: Schwann.

Koselleck, Reinhart (1983): *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt a/M, Suhrkamp. En förkortad svensk utgåva är *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*. Göteborg, Daidalos (2004).

Orwell, George (1949): *Nineteen Eighty-Four*. London: Secker & Warburg.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Per Flensburg

Din uppsats speglar samma sak som många andra av våra uppsatser gör: Förhållandet, rentav motsättningen, mellan ett formellt matematiskt och naturvetenskapligt tänkande och ett humanistiskt/samhällsvetenskapligt tänkande. För att använda Diltheys terminologi: Det första synsättet *förklarar*, det andra synsättet *förstår*. En förklaring innebär att en *orsak* beskrivs som en följd av en *verkan* och hur detta fungerar beskrivs av en teori, som kan ses som en förståelse av det aktuella problemområdet. Vi har här en likhet mellan de båda synsätten men samtidigt en skillnad eftersom naturvetaren i viss utsträckning kan manipulera

verkan för att förbättra teorin. En historiker har en given *verkan*, men många tänkbara *orsaker*. Ditt exempel med mannen som för första gången på 65 år gräver upp sitt trädgårdsland är alldeles utmärkt och väldigt fascinerande. Personligen tror jag inte på någon av dina förklaringar eftersom det är första gången i sitt liv (i varje fall sitt vuxna liv) han gör detta. Jag tror att hans fru har gjort det tidigare, men nu har hon blivit så gammal att hon inte orkar eller möjligen blivit sjuk på något vis och därför måste hennes man göra det. I detta fall kan man enkelt avgöra vilken förklaring som är korrekt: Man beger sig till Sven Svensson den 18 oktober i år och frågar honom! Jag antar dock att datumet är en lapsus och du tänkte dig något i förfluten tid. Men så länge Sven Svensson lever och är vid suna vätskor kan man fråga honom och få ett korrekt svar. Men jag har råkat ut för en märklig sak i detta sammanhang.

Det rör sig om min C-uppsats i idéhistoria. Den handlade om striden mellan positivisterna och interpretativisterna inom ADB-ämnet under tiden 1970-1990. Jag deltog själv i den och använde mig själv som källa. Enligt min mening var det den säkraste källan jag kunde få tag i. Men enligt mina lärare (två professorer) var det inte alls säkert. Tvärtom, vanligtvis accepterades inte detta, men man kunde göra ett undantag därför att jag hade med en del dokument och skrifter. Detta tyckte jag och tycker fortfarande är ytterst märkligt.

I övrigt delar jag din uppfattning om historieämnet, jag har ju drabbats av ett par metodkurser i mina studier och det sades rent ut att historia var ett metodfattigt ämne, man kan inte göra mycket annat än att skriva en berättelse. Men dessa kan bli väldigt levande. Jag har i år läst (eller rättare sagt lyssnat på) Per Anders Fogelströms böcker om Stockholm och Jan Guillous Arn-böcker. De ger en betydligt livligare mer förklarande bild av den tidens liv. Visserligen kan man förmoda att alla detaljer inte stämmer, t.ex. fanns, det enligt vad man vet, ingen Arn Magnusson i verkligheten. Men berättelserna hjälper otvetydigt mig att förstå de behandlade områdena på ett bättre sätt.

Jag har några frågor på din text:

Fråga 1.

Hur kan man avgöra om en artikel om t.ex. knektar och knektatorp i Tärby under 1800-talet är vetenskaplig eller skönlitterär eller något annat? (artikeln finns här: <http://tarbyff.se/Knektartarrby.pdf>) Enligt min mening är det en dokumentation av vilka soldater som bott på soldattorpen i Tärby socken plus en del bakgrundsmaterial om den indelte soldaten. Upphovsmannen, Bengt Fransson, var en vanlig bonde som bodde i Tärby. Han hade inga akademiska examina. Men har hans skrift något vetenskapligt värde och i så fall varför?

Fråga 2.

Jag har för mig att jag någonstans har läst att Giambattista Vico sagt att historien ständigt omtolkas, dagens historia skiljer sig från morgondagens. Men min fråga är: Varför har du inte tagit upp Vico, som i sin *Scienza Nuova* lagt grunden till modern historievetenskap? ¹

Fråga 3.

¹ Giambattista Vico, *Principi Di Scienza Nuova Di Giambattista Vico d'intorno Alla Comune Natura Delle Nazioni ... 3. Impressione ... Corretta, Schiarita, e ... Accresciuta Pre-1801 Imprint Collection (Library of Congress)*, (Napoli,; Stamperia Muziana, 1744).

Du beskriver i din uppsats två paradigmer, det paradigmatiska och det narrativa och antyder att det senare ersatte det tidigare. Har jag rätt om jag tror det hände kring 80-90-talet? Har du någon uppfattning om varför detta skifte i tankestilar uppkom?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarskommentarer till Per Flensburg (PF)

PF fråga 1: Hur kan man avgöra om en artikel om t.ex. knektar och knektatorp i Tärby under 1800-talet är vetenskaplig eller skönlitterär eller något annat? (artikeln finns här: <http://tarbyff.se/Knektartarrby.pdf>) Enligt min mening är det en dokumentation av vilka soldater som bott på soldattorpen i Tärby socken plus en del bakgrundsmaterial om den indelte soldaten. Upphovsmannen, Bengt Fransson, var en vanlig bonde som bodde i Tärby. Han hade inga akademiska examina. Men har hans skrift något vetenskapligt värde och i så fall varför?

KGH svar på PF fråga 1: Tveklöst har Franssons text ett potentiellt värde för historievetenskapen just som dokumentation, som förteckning över platser och personer, på samma sätt som en arkivförteckning eller en bibliotekskatalog. Däremot kan den knappast betraktas som ett vetenskapligt arbete, till exempel saknas källhänvisningar vilket gör det tidsödande att kontrollera uppgifter och fylla luckor. En förteckning eller en katalog är inte heller en historisk framställning om vi med det menar något mer än en återgivning av data utan också ser det som nödvändigt att dessa data infogas i en tolkning, en historisk berättelse.

PF fråga 2: Jag har för mig att jag någonstans har läst att Giambattista Vico sagt att historien ständigt omtolkas, dagens historia skiljer sig från morgondagens. Men min fråga är: Varför har du inte tagit upp Vico, som i sin *Scienza Nuova* lagt grunden till modern historievetenskap?

KGH svar på PF fråga 2: Min ambition har inte varit att skriva en uttömmande historiografisk översikt, så Vico och en lång rad andra historiker och historiefilosofier får finna sig i att utelämnas. Vico har ofta setts som en föregångare när det gäller hans tanke att varje samhälle bara kan förstås utifrån dess egna referensramar och föreställningar, insikten att 'The past is a foreign country: they do things differently there' (Hartley 1953/2002:23). Jag är dock för dåligt inläst på Vico för att fullt ut kunna relatera hans tankar till dagens historieepistemologiska teorier.

PF fråga 3: Du beskriver i din uppsats två paradigmer, det paradigmatiska och det narrativa och antyder att det senare ersatte det tidigare. Har jag rätt om jag tror det hände kring 80-90-talet? Har du någon uppfattning om varför detta skifte i tankestilar uppkom?

KGH svar på PF fråga 3: 1980–90-tal är nog en bra tidfästning för skiftet. Peter Aronsson har lite tillspetsat kallat det för etablerandet av en "praktisk postmodernism", präglad av

"en minskad förklarande ambition och ökande ambition att nå fram till ett nytt perspektiv på något som någon tidigare inte iakttagit, en ny berättelse som inte tidigare förts fram. Det betyder att (---) det förklarande momentet inte uppfattas som avgörande för det vetenskapliga värdet" (Aronsson 1997:65).

Här har förstås inflytandet från postmoderna teoretiker liksom från vad som kallas "den språkliga vändningen" (the linguistic turn) och "den narrativa vändningen" (the narrative turn)

spelat roll, där arbeten som Hayden Whites *Metahistory* (utgiven redan 1973) och F K Ankersmits *Narrative Logic* varit betydelsefulla. Som alltid handlar det om en utdragen process, som från sekelskiftet och framåt blir föremål för diskussion i historievetenskapliga antologier (t ex Roberts 2001, Robinson 2011). Skiftet har förstås en förhistoria: redan under 1960- och 1970-tal ser vi hur socialhistoria, arbetarhistoria, kvinnohistoria genom nya perspektivtaganden omtolkar det redan kända snarare än kartlägger vita fläckar med den Rankeska ambitionen att slå fast *wie es eigentlich gewesen*.

Referenser:

Ankersmit, Franklin Rudolf (1983): *Narrative logic: a semantic analysis of the historian's language*. The Hague: Nijhoff.

Aronsson, Peter (1997): *Historisk forskning på väg – vart? En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officiella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990-1996*. Växjö: Högskolan i Växjö.

Hartley, Leslie Poles (1953/2002): *The Go-Between*. New York: The New York Review of Books.

Roberts, Geoffrey (red.) (2001): *The history and narrative reader*. London: Routledge.

Robinson, Alan (2011): *Narrating the past: historiography, memory and the contemporary novel*. New York: Palgrave Macmillan.

White, Hayden V (1973): *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Anders Gustavsson

Författaren diskuterar metoder inom historisk vetenskap i allmänhet. Hans budskap är betydelsen av metodisk pluralism. Men var finns författaren själv som forskare? I mitt kapitel i denna metodantologi valde jag som etnolog att ta upp en metodkategori, nämligen intervjuer. De är extra problematiska när forskaren studerar känsloladdade teman gällande t. ex. döden eller erfarenheter av krig. Dessa metodfrågor avviker markant från studier där jag använt skriftligt arkivmaterial. Intervjuer och observationer utförs i forskarens egen tid medan folklivsuppteckningar började insamlas vid slutet av 1800-talet. Informationen sträcker sig tillbaka till 1800-talets förra del. Före 1800-talet finns det andra skriftliga källor såsom resebeskrivningar, rapporter från präster, läkare och andra myndighetspersoner. Jag håller med författaren om att problemställningen är avgörande för vilket källmaterial och därmed vilken metod som forskaren använder sig av.

Författaren fäster stor vikt vid att historievetenskapen från och med 1990-talet i stor utsträckning övergått från målet att förklara till att förstå. Det är samma utveckling som Per Flensburg har påtalat inom informationsvetenskapen. Samtidigt har metodfrågor inom historievetenskapen kommit att diskuteras i mindre utsträckning än tidigare. Jag känner igen samma utveckling inom svensk etnologi där brytningspunkten var på 1980-talet. En

omfattande empiri som noggrant skulle diskuteras blev inte längre målet. Teoretiska utgångspunkter och tolkning blev i stället viktiga vetenskapliga ledord. Diskussioner om vetenskaplig sanning eller historiska och nutida fakta var inte aktuella. Jag håller med författaren när han hävdar uppfattningen att det vid tolkning av historiskt källmaterial gäller att vara öppen för att flera olika faktorer (t. ex. sociala, ekonomiska, kulturella osv) gör sig gällande och samverkar för att påverka ett händelseförlopp.

När tolkning blev det viktiga ersatte ett subjektivt forskarideal ett tidigare objektivet synsätt. Källkritik och möjligheter till efterprovbarhet av använt material tappade sitt metodiska intresse inom forskningen. Historiska studier fick inom etnologin mindre betydelse jämfört med nutidsstudier. Då är det forskaren som i antropologisk anda samlar in sitt källmaterial utan att arkivera det, som tidigare varit det vanliga för etnologer. Redan så tidigt som 1975 frågade en opponent var den etnologiska respondenten hade sitt insamlade källmaterial om jugoslavisk invandring i Sverige. Svaret blev till opponentens stora förundran eller snarare förskräckelse: "Det har jag hemma i min byrålåda. Det är mitt material som ingen annan har tillgång till". Det var och är inte lätt att vara opponent i en sådan situation om man skulle vilja anlägga metodaspekter på undersökningens källor. Det var i detta sammanhang som termen autoetnografi med rötter inom antropologin kom till användning hos en del forskare. Forskarens kulturella och sociala bakgrund spelar in både vid val av problemställning, metod och tolkning.

Frågor:

- 1) Var finns författaren själv som forskare? Hur har han tillämpat metodisk pluralism som han argumenterar för? Har han någon metod som han särskilt omhuldar?
- 2) Varför är det intressant att fortfarande diskutera metodfrågor när intresset inom historievetenskapen liksom inom etnologin verkar tilldra sig ett allt mindre intresse?
- 3) Har ordet källkritik fortfarande någon relevans för författaren och i så fall på vilket sätt?
- 4) Hur ser författaren på den autoetnografiska frågan om att forskarens person i form av dennes kulturella och sociala bakgrund spelar in vid val av problemställning, teoretisk utgångspunkt, metod och tolkning?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarskommentarer till Anders Gustavsson (AG)

AG fråga 1: Var finns författaren själv som forskare? Hur har han tillämpat metodisk pluralism som han argumenterar för? Har han någon metod som han särskilt omhuldar?

KGH svar på AG fråga 1: Ser jag tillbaka på min egen forskning så fungerar den dåligt som provkarta över metoder. Inte så märkligt egentligen: om den goda metoden är den som är fruktbar givet problemformulering och källmaterial är det inte så märkligt om den forskare som arbetar med samma typ av problem och källor också håller sig till samma eller liknande metoder, samtidigt som hen erkänner att andra metoder kan vara överlägsna i andra sammanhang.

Min forskning har ofta handlat om att undersöka policy- och styrdokument med ambitionen att förstå varför de ser ut som de gör (se t ex Hammarlund 2018, 2020). Jag har därvid strävat

efter att placera in dessa dokument i en kontext, det vill säga relatera dem till andra dokument (hur förhåller sig en given kursplan till relevant forskning om såväl lärande som om ämnet i fråga). Förutom relationer på vad Johan Asplund kallat den diskursiva nivån (Asplund 1979) har jag också sökt visa samband mellan denna nivå och underliggande tankefigurer, till exempel tankefiguren 'kunskap'.

Kartläggningen av kontexten förutsätter en bred inläsning, särskilt i det fall undersökningen syftar till att klarlägga förändringar över en längre tidsperiod. Det kan beskrivas som att utveckla en förståelse av 'tidsandan', där sakprosa, såväl samtida med undersökningsperioden som nutida, givetvis är betydelsefull men där insikter också kan fördjupas med hjälp av skönlitteratur. Att parallellläsa Jürgen Habermas' *Borgerlig offentlighet* och Thomas Manns *Buddenbrooks* kan fördjupa förståelsen av båda texterna – och av det sena 1800-talets samhällsförändringar.

AG fråga 2: Varför är det intressant att fortfarande diskutera metodfrågor när intresset inom historievetenskapen liksom inom etnologin verkar tilldra sig ett allt mindre intresse?

KGH svar på AG fråga 2: Jag är inte säker på att metodfrågor tilldrar sig mindre intresse än tidigare? Det är sant, som jag också nämnt i min text, att en generell diskussion om historievetenskaplig metod inte får särskilt stort utrymme inom det svenska historievetenskapliga fältet (vilket förstås inte hindrar diskussioner om metodval inom specifika forskningsområden eller -projekt). Men det är också sant att vi kan hitta exempel på metoddiskussion som öppnar för tillskott till en traditionell metodarsenal, till exempel temanummer av *Historisk tidskrift* (2013, 2017) om just metod och om mikrohistoria eller antologier om skönlitteratur som historiskt källmaterial (Ahlberger m fl 2009).

AG fråga 3: Har ordet källkritik fortfarande någon relevans för författaren och i så fall på vilket sätt?

KGH svar på AG fråga 3: Ett källkritiskt förhållningssätt är förstås ständigt relevant. I min egen forskning har jag dock sällan haft anledning att återvända till de tre klassiska källkritiska begreppen *närhet*, *beroende* och *tendens*. De är fortsatt väsentliga när uppgiften är att fastställa eller värdera skilda framställningar av ett händelseförlopp. I min egen forskning har ett källkritiskt förhållningssätt snarare handlat om att klargöra vad det är för sorts texter jag studerat, en form av genrebestämning. Relevanta källkritiska frågor (som ofta, men inte alltid, kan besvaras omedelbart) blir då: Vem skriver vad, till vilka, när, och i vilket syfte?

AG fråga 4: *Hur ser författaren på den autoetnografiska frågan om att forskarens person i form av dennes kulturella och sociala bakgrund spelar in vid val av problemställning, teoretisk utgångspunkt, metod och tolkning?*

KGH svar på AG fråga 4: Jag ser den inte så mycket som en fråga, snarare som ett faktum. Idealet att historikern skulle 'gå naken in i arkiven' är inte renons på poänger men samtidigt både naivt och ouppnåeligt. Samtidigt måste förstås en forskare vara medveten om, och reflektera över, det bagage hen tar med sig in.

Jag vet inte om det finns något bättre sätt att hantera situationen än den Gunnar Myrdal förespråkade i sin skrift *Objektivitetsproblemen i samhällsvetenskapen* (Myrdal 1969), nämligen att öppet redovisa sina 'värdepremisser'. De blir då tydliga för forskaren själv och blir också något att väga in för läsaren när denna värderar och bedömer framställningen.

Historiker, liksom alla forskare som arbetar med material från en annan tid, har också anledning att stanna upp och reflektera över den ofta citerade inledningen till Leslie Poles Hartleys roman *The Go-Between*:

'The past is a foreign country: they do things differently there.'

Utmaningen för en historiker är alltså inte bara att bli medveten om sina egna värdepremisser utan också att förstå de sociala, kulturella, intellektuella och känslomässiga inställningarna som format människors liv och handlingar i det förflutna. Återigen blir en både bred och djup förståelse av den kontext som omsluter forskningsobjektet central.

Referenser:

Ahlberger, Christer m fl (red.) (2009): *Historier: arton- och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Asplund, Johan (1979): "Utkast till en heuristisk modell för idékritisk forskning", i densamme: *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber, sid 146-170.

Hammarlund, KG (2020): "Between Historical Consciousness and Historical Thinking: Swedish History Teacher Education in the 2000s", i Christopher Berg & Theodore Christou (eds.), *The Palgrave Handbook of History and Social Studies Education*. Basingstoke: Palgrave- MacMillan, sid 167-187.

Hammarlund, KG (2018): "Authentic assessment in history education: Emphasising the 'usefulness' of history", i Friederike Neumann & Leah Shopkow (eds.), *Teaching History, Learning History, Promoting History Papers from the Bielefeld Conference on Teaching History in Higher Education*. Frankfurt a/M: Wochenschau Verlag, sid 65 -76.

Hartley, Leslie Poles (1953/2002): *The Go-Between*. New York: The New York Review of Books. *Historisk tidskrift* vol. 133 nr 3 (2013). Stockholm: Svenska historiska föreningen.

Historisk tidskrift vol. 137 nr 3 (2017). Stockholm: Svenska historiska föreningen.

Myrdal, Gunnar (1969): *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Ulf Persson

När det gäller historia har jag tagit djupt intryck av den brittiske filosofen och historikern R.G. Collingwood (speciellt som han framträder i den posthumt utgivna samlingen *The Idea of History*). Han vänder sig speciellt mot vad han förkastar som 'cutting and pasting' (något som har fått förnyad aktualitet i och med moderna ordbehandlingsprogram) nämligen att tugga om vad andra redan har skrivit. För honom är historien något som man konstruerar i det nuvarandet med tillgång till de källor man har till sitt förfogande. Historien kan ändras om nya källor dyker upp, och man kan veta mera om en historisk förgångens tid än de som levde då. Med andra ord vår kunskap om historien behöver inte blekna med tiden, ty historien lever inte i luften utan utgör vår konstruktion av denna (Collingwood är mycket noga med att påpeka att man inte skall förväxla det förflutna med dess återskapande i luften). När det gäller metoder så förespråkar han detektivens. Allt kan utgöra källmaterial för historien, inte bara de

traditionellt givna skriftliga dokument. Knappast förvånande var han även en entusiastisk arkeolog. För honom råder en avgörande skillnaden mellan den mänskliga historien och naturhistorien (den som fick sin berättelse av Darwin) och skillnaden består i den mänskliga tanken och dess projekt och önskningsar, förutom vilken historien skulle vara meningslös. Det som gör historien möjlig och så fascinerande är att den kan förstås och bara förstås genom den gemensamma mänskliga tanken. En matematiker kan bättre tolka en gammal matematisk text än en historiker genom att förstå vad dess syfte är. Historiker varnar ofta fackmannen för att begå anakronismer genom att identifiera sig med det förgångnas aktörer genom att tillskriva dem moderna tankar. Visst kan man tala om en balansgång men bakom all historieforskning ligger antagandet om den mänskliga naturens invarians under tidernas gång, om inte detta vore fallet, skulle historien varken vara av intresse eller vara förståbar. Men vad som är invariant över tid är en annan sak. Några kommentarer till dessa kommentarer? Det förefaller mig som Collingwoods reflektioner har många beröringspunkter med vad som tas upp i artikeln.

Skillnaden mellan att 'förstå' och 'förklara' som humanister älskar att röra sig med har jag aldrig riktigt förstått. Kan man inte förstå en förklaring? Hur kan förståelse uppstå om det inte rör sig om förklaring? Uppenbarligen anses förståelse vara djupare och ädlare än förklaring. Visst man kan göra begreppet förståelig snävare och begränsa det till det psykologiska, eller bättre förståelse om vad som egentligen den mänskliga naturen innebär, det som är invariant och inte ändras med tid; och som är något som går om inte djupare än den logiskt rationella åtminstone utöver denna och innefattar vad som inte kan explicit formuleras i en förklaring. En matematisk ide är inte samma sak som en förklaring, den kan inte förmedlas men kanske genereras av en förklaring. Två personer kan bägge ta del av en förklaring men kanske bara för den ene kommer det att leda till en förståelse.

Collingwood vänder sig emot teoribildning, speciellt mot oskicket att indela historien i epoker och på sådant sätt ge tidsperioder en sags enhetlighet som de inte alls besitter. För honom är en brottsundersökning en historisk undersökning där man försöker fastställa vad som egentligen hände med alla medel till ens förfogande, inte bara muntliga och skriftliga utsagor (vars sanningshalt man aldrig kan ta för givet utan man måste fråga vad en sådan redogörelse eller text betyder inte vad den bokstavligen säger, i en brottsutredning ljuger alla, och med samma skepticism skall man betrakta historiska textkällor). Men avsaknaden av teori eller av allmänna historiska lagar (pace Marx) betyder inte att historiska händelser inte har ett sanningsvärde. De utgör konstruktioner med ledning av de spår det förflutna har lämnat i nutiden. Historiska rekonstruktioner är inte fria fantasifoster de är bundna av de spår som faktiskt föreligger i nutiden. Och det är inte likgiltigt vem som är mördaren, att inte tala om sanningar i det förflutna är absurt, såvida vi inte vidkänner att vi är tidssolipsister. Våra rekonstruktioner av det förgångna må vara felaktiga, men att så tillstå är att erkänna att det finns en historisk sanning, men frågan är hur tillgänglig den är. Den avgörande punkten är huruvida det förflutna injiceras in i framtiden, d.v.s. att varje verkan har bara en orsak och att man därmed kan komma den historiska sanningen närmare och närmare.

Engelskan skiljer som bekant mellan 'history' och 'story', medan vi i svenskan kan tala om 'en god historia' eller 'en rolig historia' och be någon berätta 'en historia'. Historien som den presenteras för barn är just som historia i den 'narrativa' meningen. Ett historiskt förlopp blir oftast mycket mer levande när det berättas i fiktiv form och bevaras därmed i minnet, medan mycket av de nyktert framställda historiska skeenden framstår som 'just one damned thing after another'. Tanken på historia som en berättelse är väl knappast förvånande, vad som är

förvånande är att detta skall anses som förvånande. Detta är ju hur man som barn upplever historien.

Det skulle vara intressant att se exempel på paradigmatiske historieskrivning, alltså en sådan som bygger på en viss teori och därmed försöker likna naturvetenskapen. (Collingwood beskriver väl, enligt min mening, hur historia kan vara 'vetenskaplig' utan att förfalla till kvantifieringar och uppställandet av historiska lagar)

Enligt Collingwood kan man inte i förväg avgöra vilka källor som är relevanta inför en historisk undersökning, i princip kan allt vara av potentiellt intresse, under resans gång kan den ena källan efter den andra dyka upp som relevanta. Precis som i ett korsförhör get svaren anledning till nya frågor, man kan inte i förväg göra en lista över de frågor som skall ställas. (Man kan jämföra med Collingwoods teori om skillnaden mellan ett konstverk och ett hantverk, i det förra fallet vet inte konstnären vad han kommer att skapa, medan i det senare fallet är hantverkaren hela tiden medveten om vad han tänker göra.)

Biografen Peter Ackroyd hävdar att det kräver mycket mera fanatsi att skriva en biografi än att skriva en roman. Detta till synes paradoxala påstående har sin relevans, speciellt inom historieforskningen, i vilken biografen utgör en del. (Collingwood var av någon anledning mycket skeptisk inför biografier, kanske för att han ansåg de vara för publikfriande; han påpekar även att man inte kan skriva en historiskt accepterad självbiografi baserad på sina egna minnen, men däremot på de brev och dagboksanteckningar man skrivit och fört. Kanske för att det skrivna ordet är något fixerat och objektivt, men varje minne återskapas på nytt närhelst det erinras.) Jag brukar säga att fantasin endast kommer till sin rätt när den möter hinder som måste övervinnas. En romanförfattare kan i princip bara 'hitte på' men en författare av en biografi måste underordna sig de fakta som det förflutna har avsatt i nuet.

Två avslutningsfrågor

1. I vilken mening är historia vetenskap, och speciellt innebär det förmenta motsatsparet förståelse versus förklaring en nyckel? Och i så fall kan du närmare förklara skillnaden?
2. Man vet aldrig i förväg om en metod kommer att fungera eller inte, hur kan man då ha en teori om vilka metoder som skall användas inför varje forskningsuppgift?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarskommentarer till Ulf Persson (UP)

KGH allmän kommentar till UPs kommentarer och frågor:

Tack, Ulf, för en synnerligen innehållsrik och tankeväckande kommentar!

För att börja med dina kommentarer utifrån R G Collingwood: Du har helt rätt i att det finns många paralleller mellan Collingwoods tankar och den bild av historia som jag försöker teckna i mitt bidrag. En sådan parallell är tanken att historia aldrig kan vara en direkt avspeglning av det förflutna, det är en (re-)konstruktion utifrån de spår av gångna händelser som bevarats till vår tid.

Det hindrar inte att en del av Collingwoods historiefilosofi också kan vara problematisk och kräva ytterligare begrundan. Du skriver: 'Historiska rekonstruktioner är inte fria fantasifoster, de är bundna av de spår som faktiskt föreligger i nutiden'. Spåren är de fakta vi inte kan bortse från och som därmed sätter ramar för våra tolkningar. Collingwood var inne på samma tanke när han skrev att historiefilosofi inte handlar om det förflutna i sig, inte heller om historikerns tankar om det förflutna i sig utan om de båda i en ömsesidig relation (Collingwood 1946:2). Men, som Edward H Carr har påpekat, om man drar ut Collingwoods resonemang om historikerns avgörande roll till sin yttersta konsekvens riskerar man att hamna i en total skepticism eller i en pragmatism där fakta inte betyder något men tolkningen betyder allt (Carr 1961/1987:26f). Carr var marxist och hade kanske därför särskilda skäl att slå vakt om existensen av en objektiv historia – möjligen hårdrar han därför också sitt kritiska resonemang. Samtidigt understryker han Collingwoods betydelse (han kallar honom också den enda brittiska 1900-talstänkare som lämnat avgörande bidrag till historiefilosofin), särskilt när det gäller insikten att vi inte möter spåren av det förflutna i en 'ren' form. Likt ljuset som passerar en lins bryts historiska fakta när de passerar genom historikerns hjärna – 'refracted through the mind of the recorder' skriver Carr (1961/1987:22).

Du tar upp antagandet om den mänskliga naturens invarians under tidernas gång som en förutsättning för historisk forskning. Det håller jag med om, men ser också att det förutsätter en bestämning av vad den mänskliga naturen är för något. Om vi med det menar vissa grundläggande fysiologiska faktorer – vårt energibehov, det faktum att vi är sexuellt reproducerande varelser – finns det skäl att tala om invarians. I dagligt tal syftar uttrycket 'den mänskliga naturen' ofta på föreställningar och handlingsmönster som är i hög grad varierande. Sedan är det förstås också så att många förändringar i mänskligt beteende är oerhört långsamma. Så länge historikern betraktar en begränsad period blir det därför nödvändigt att vara uppmärksam på såväl kontinuitet som förändring.

Du ställer också frågan huruvida vi någonsin kan nå fram till en definitiv historisk sanning och skriver 'Den avgörande punkten är huruvida det förflutna injiceras in i framtiden, att varje verkan har bara en orsak och att man därmed kan komma den historiska sanningen närmare och närmare'. Problemet för historiker är att den verkan vi studerar sällan, om ens någonsin, har *en* orsak. Vi kan se underliggande orsaker och mer direkt verkande bidragande orsaker men alla dessa är ofta av en karaktär liknande vad John Mackie kallat INUS-orsaker ('insufficient but non-redundant parts of unnecessary but sufficient conditions', Mackie 1974:62).

Så till dina direkta frågor:

UP fråga 1: I vilken mening är historia vetenskap, och speciellt innebär det förmenta motsatsparet förståelse versus förklaring en nyckel? Och i så fall kan du närmare förklara skillnaden?

KGH svar på UP fråga 1: En del av skillnaden finns i vad du skriver om Collingwood: 'För honom råder en avgörande skillnad mellan den mänskliga historien och naturhistorien (den som fick sin berättelse av Darwin) och skillnaden består i den mänskliga tanken och dess projekt och önskningar, förutan vilken historien skulle vara meningslös'.

Om jag förstår Wilhelm Dilthey rätt bygger hans grundval för sin distinktion mellan *Erklären* och *Verstehen* på precis samma grundval: just för att humanvetenskaperna sysselsätter sig med mänskliga handlingar, föreställningar, önskningar kan (och bör) vi också förstå dem.

Naturvetenskapliga objekt, vare sig det rör sig om planeter eller leptoner, kan inte förstås i den meningen (däremot förklaras).

Det betyder inte att förståelse, i Diltheys mening, skulle vara något djupare och ädlare än förklaring. Vi har inte att göra med ett motsatspar, inte heller med en gradskillnad, utan med en artskillnad – två skilda förhållningssätt till två olika typer av studieobjekt. Vårt vardagliga språkbruk inbjuder visserligen till tanken på förståelse som något djupare, som när du skriver: 'Två personer kan bägge ta del av en förklaring men kanske bara för den ene kommer det att leda till en förståelse'. Här skulle man kunna byta ut ordet 'förståelse' mot 'insikt' för att markera att det rör sig om en annan förståelse än den som Dilthey åsyftade.

UP fråga 2: Man vet aldrig i förväg om en metod kommer att fungera eller inte, hur kan man då ha en teori om vilka metoder som skall användas inför varje forskningsuppgift?

KGH svar på UP fråga 2: Jag är inte alls säker på att man kan (eller bör) försöka formulera en sådan teori – tvärtom har jag i mitt bidrag försökt undvika detta genom att poängtera att det goda metodvalet är beroende av frågeställningar, material, teoriram. Naturligtvis har forskare en erfarenhetsbaserad kunskap som grund för ett första preliminärt metodval där den preliminära frågeställning och det tillgängliga materialet ger en fingervisning om vad som kan vara fruktbart och vad som förmodligen inte är det. Och naturligtvis finns också en risk att traditioner inom forskningsfältet eller institutionen, eller bara vanans makt, gör att forskaren slentrianmässigt avstår från att pröva något nytt.

När jag handlett studenter i uppsatsskrivande har jag ofta påpekat att det ofta är en god idé att skriva inledningskapitlet (med frågeställningar, metod- och teoridiskussion) tidigt – det är en hjälp för att få struktur i det egentliga arbetet. Men man måste vara beredd att återvända till det, att skriva om, i de fall arbetet med materialet ger upphov till nya frågeställningar, mer intressanta än den ursprungliga, eller om den valda metoden visar sig mindre fruktbar när den konfronteras med materialet.

Referenser:

Carr, Edward Hallett (1961/1987): *What is History?* Harmondsworth: Penguin Books.

Collingwood, Robin George (1946): *The Idea of History*. Oxford: Oxford University Press.

Mackie, John Leslie (1974): *The Cement of the Universe. A Study of Causation*. Oxford: The Clarendon Press.

Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Claes Ugglå

Bidraget handlar om historiografi, inkluderande bl.a. ett axplock av svenska avhandlingar (elva stycken i referenslistan) inom historia från fem lärosäten, kompletterat med Nilsson 2005, för att illustrera metodologisk bredd inom nutida svensk historieforskning. Det metodologiskt som sägs kan dock sammanfattas som följer: autoetnografisk metod (Benedahl 2020), narrativ analys, historisk-arkeologisk metod, komparativa studier, analys utifrån kategorikonstruktioner, intervjuer och muntlig historia (Nilsson Mohammadi 2018),

verbinriktad metod. Detta, tillsammans med titlarna i referenserna, säger inte mig, som inte är svensk historiker, så mycket.

- Var axplocken av avhandlingar representativa för nutida svensk historieforskning?
- Vad skiljer Nilsson Mohammadi (2018) från en etnografiavhandling?
- Användes fler av metoderna inom samma avhandling?

Bestod t.ex. autoetnografisk metod bara av deltagande observationer eller kompletterades detta med intervjuer? Syftar historisk-arkeologisk metod på Foucault? Jag skulle gärna se en lite mer ingående beskrivning som relaterar metod till enskilda avhandlingars innehåll, för att skapa sammanhang som gör axplocken meningsfulla för en person utanför forskningsområdet, i alla fall med några exempel.

Avhandlingarna används även för att belysa: Vad syftar forskningsprojekt och vald metod till? Svaret tycks kopplas till förståelse, tolkat av författaren som att begripliggöra eller göra meningsfullt. Detta följs av en teoridiskussion där författaren påpekar att de flesta "teorier" utgör heuristisk förklarande eller strukturerande faktorer, där t.ex. "klass, genus eller *homo oeconomicus*' drift att fatta rationella beslut, ges större tyngd och betydelse än andra". I samband med detta illustrerar författaren tolkningsproblematik med exemplet den grävande Sven Svensson. Detta exempel åskådliggör dock snarast behovet av en hermeneutisk approach i Diltheys humanistiska anda, där *systematisk empati* används som metod för att förstå grupper och enskilda människors motiv och rika subjektiva världar, som inte lär låta sig fångas i några enstaka sociala begrepp som klass, genus, etc.

Däremot, utifrån avhandlingarnas titlar, kan man misstänka att sociala begrepp som klass, genus och teorier om maktrelationer (där namn som Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Jürgen Habermas, Judith Butler nämns) är relevanta för flertalet valda avhandlingar, som tycks vara inriktade mot samhällsvetenskapligt influerade historiska frågor. Detta leder till följande fråga:

- Finns det en trend inom svensk historieforskning från ett humanistiskt perspektiv, där man går från enskilda människor till sociala strukturer (aktörcentrerad bottom up-historia), till samhällsvetenskapliga socialhistoriska problemställningar och medföljande samhällsvetenskapliga begrepp, antaganden och teoretiska ramverk?

Det är inte helt lätt att utifrån bidraget urskönja vad författaren har för åsikter gällande följande:

- Vad är historikers uppgift och syfte?

Låt mig själv försöka mig på ett par överförenklade inlägg. Historikerns *uppgift* är att belysa *vad* som har hänt, *hur* det var möjligt, *varför* det hände, samt att *tolka* individers och grupper handlingar och motiv, baserat på de spår som det förflutna lämnat i nuet.

Syftet är att "lära ifrån historien", vilket innebär att historieskildringar har en moralisk dimension. Genom historien har historia använts av makteliter för att främja deras agenda; t.ex. använder Vladimir Putin, i Hitlersk anda, påstådd historia för att rättfärdiga rysk militär imperialism, där ändamålet helgar medlen. Historiska brott, som krigsbrott, förintelsen och slaveri, påverkar oss både nu och i framtiden; en så sann beskrivning av dessa brott som möjligt torde vara nödvändigt för att skapa förståelse för olika grupper nuvarande situation och förhoppningsvis ge bättre förutsättningar för att dessa brott inte upprepas i framtiden.

Västerländsk nuvarande akademiska historietradition, likt den hos många andra kulturvetenskaper, tycks dessutom vara influerad av en emancipativ agenda.

Vi har alla fötts i en specifik historisk verklighet, skapad av kedjor av mer eller mindre kontingenta historiska händelser som har bidragit till nuvarande samhällsstrukturer och våra individuella tankevärldar. Genom en beskrivning och förståelse av historiska drivkrafter, omständigheter och val, individuella och kollektiva, förstår vi bättre oss själva och vår nuvarande situation. Genom skildringar av olika livsöden, kulturer och historiska tillfälligheter, att det skulle kunna ha varit annorlunda, frigör historia oss ifrån våra partikulära omständigheter, vår specifika historia. Historia vidgar därmed våra horisonter och öppnar ögonen för nya framtidsmöjligheter; historia talar inte om för oss vilka val vi skall göra för att påverka vår framtid, men den medvetandegör oss om olika valmöjligheter och frigör oss därmed ifrån vissa val.

I anslutning till ovan så finns det ett antal kommentarer i bidraget om sanning som jag finner otydliga (varför skulle t.ex. sökande av sanning stå i motsatsförhållande till mening?) och t.o.m. oroande. Ett sökande efter sanning borde vara centralt för en historiker och det finns flera anledningar till detta. Sanningssökande, även om det kan vara svårt och ibland t.o.m. omöjligt, har en viktig regulativ funktion – den påverkar hur vi tar oss an ett studieobjekt. Jag hävdar dessutom att människovetenskaperna, inte minst historieforskningen, har en speciell moralisk skyldighet att söka efter sanning. Historien har faktiskt hänt och även om vi endast har tillgång till delar av de fragment den lämnat efter sig så gör detta inte sökandet efter sanning mindre viktigt. Ta t.ex. kunskapsrelativismens nuvarande konsekvenser där "alternativa fakta" bryter sönder demokratier, där förintelsen förnekas, eller Putins grovt förvanskade historiebeskrivning som används för att motivera rysk militär imperialism.

- Vad anser författaren egentligen om historisk sanningssökande?

Även om historiska trender är någonting helt annat än de stabila och därmed oföränderliga samband vi kallar för naturlagar, vilket leder till helt andra empiriska förutsättningar, så vore det synnerligen problematiskt om svårigheter med empiriskt prövbara/testbara hypoteser inom humaniora skulle ha lett till lägre ambitionsnivåer (enligt Peter Aronsson). Man kan dessutom misstänka att detta i så fall inte har så mycket med historieämnets karaktär att göra utan snarare andra faktorer, eftersom en sådan trend inte är unik för historieforskningen. Titt som tätt får man t.ex. höra om medicinska korrelationer som framförs i media som de var djupare underliggande kausala samband. Förändrade forskningsfinansieringsvillkor och associerad "publish or perish" kultur, förstärkt av bibliometri, har urholkat den enskilda forskarens frihet. Detta har lett till en allmän trend att plocka låghängande vetenskaplig frukt, som t.ex. att hela tiden söka nya korrelationer istället för att följa upp dem med det betydligt svårare och resurskrävande arbetet som krävs för att hitta de djupare kausala samband som ligger bakom dem (eller det otacksamma arbete som behövs för att fastställa om de endast är statistiska fluktuationer).

Som författaren påpekar, historiska orsaksförklaringar kan vara komplexa; ibland kan det t.ex. finnas många orsaker där det skulle ha räckt med någon enstaka för att ett historiskt förlopp skulle ha hänt; ibland sker saker p.g.a. tillfälligheter; ibland finns det inte tillräckligt med empiriskt material för att plausibelt kunna säga något. Detta betyder inte att det inte är möjligt att ha empirisk grundade hypoteser för många historiska förlopp. Historisk retrodiktion är dessutom inte prediktion; historien har faktiskt hänt och detta innebär att mycket som potentiellt skulle kunna ha hänt faktiskt inte har hänt och i den meningen får historia en

avgränsning som gör området i vissa avseenden till ett delvis enklare studieobjekt än ämnen som ägnar sig åt prediktion (jag noterar att enbart diskutera ämnens svårigheter ger en missvisande bild av deras karaktär). Författaren tycks även antyda att det skulle finnas en konflikt mellan hypotetisk-deduktiva förklaringar/orsaker och berättande, något jag finner mycket märkligt då hypotetiska förklaringar till frågan Varför? torde vara naturliga ingredienser i en berättelse (för övrigt, det är inte bara berättelser som är avgränsade i tid och rum; en berättelse karakteriseras bättre av intention(er), d.v.s. en teleologisk dimension). Låt mig här även passa på att påpeka att empiriskt prövbara hypotesers roll i vetenskaplig utveckling är centralt p.g.a. de feedbackprocesser de ger upphov till; bl.a. driver de på sökandet efter ny möjlig empiri och andra förklaringar.

- Med tanke på ovan, vad är författarens egna åsikter om empiriskt prövbara orsakshypoteser inom historieämnet?

Flera sidor i bidraget handlar om historikernas valmöjligheter där "Problem, frågeställning, teori, metod flätas samman..." och där det påpekas att val av studieobjekt och metod bygger på både medvetna och omedvetna element, där de senare illustreras av en moderniserad, delvis alternativ, lista av idoler (i Francis Bacons anda) och frågeställningar av Österberg, baserad på funderingar om människans natur. Inte desto mindre är många medvetna val av historiska studieobjekt och infallsvinklar möjliga och internationellt och historiskt har många sådana gjorts. Detta är i hög grad kopplat till ämnets avgränsningsproblematik som ger upphov till närmast oändligt många historiska forskningsämnen när det gäller avgränsningar i tid och rum, skala, fenomen, etc. Med detta i åtanke så finner jag inte att urvalet av avhandlingar beskriver bredd utan snarare en oroande snävhet, om det är institutionellt representativt. Dels p.g.a. valet av forskningsprojekt som tycktes vara påtagligt samhällsvetenskapligt modedominerat och dels därför de alla tycks ha varit enbart textbaserade (jag ser även intervjuer och videofilmning som text). Texter är förvisso centralt för historisk forskning, men för att knyta an till tidigare sanningsdiskussion så krävs det då man söker sanningar bortom allt rimligt tvivel att alla tänkbara metoder för att hitta information om det förflutna används; inte av individer (ingen kan göra allt), men institutionellt.

Här är några exempel på komplementära historiska informationskällor, skapade av vetenskapliga och teknologiska landvinningar från andra fält: Undersökningar av isotoper och gener, hos människor, domesticerade växter och djur och artefakter, i kombination med arkeologi och lingvistiska avståndsberäkningar, utgör användbara komplement till texter, då sådana existerar (se t.ex. Luigi Luca *Cavalli-Sforza och hans efterföljares arbeten*); klimat- och ekologiska förändringars inverkan på bl.a. geografi, matproduktion, med medföljande folkvandringar och epidemiska sjukdomar, har visat sig vara viktiga drivkrafter för mänsklig kulturell utveckling och enskilda individers historia, där nya landvinningar inom klimatforskning och biologi berikar traditionell textbaserad historieforskning; (rätts-)medicinska metoder av mänskliga kvarlevor (av t.ex. tidigare svenska drottningar) och kognitionsforskningens framsteg utgör även de allt mer kraftfulla instrument för att fördjupa vår förståelse av tidigare människors beteenden och subjektiva världar; många områden, t.ex. verbiriktad metod, skulle kunna använda sig av ett rikt utbud av olika algoritmer och matematiska metoder (gjordes detta i någon av avhandlingarna?), t.ex. använde sig historikern Niall Fergusson av grafteori för att beskriva historiska informations- och idéflöden mellan människor i sin bok *The Square and the Tower*. Min fråga här blir:

- Hur utbredd är tvärvetenskaplig forskning inom historia i Sverige idag?

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarscommentarer till Claes Uggle (CU).

CU fråga 1: Var axplocken av avhandlingar representativa för nutida svensk historieforskning? Vad skiljer Nilsson Mohammadi (2018) från en etnografiavhandling?

Användes fler av metoderna inom samma avhandling?

KGH svar på CU fråga 1: De avhandlingar jag nämner är just axplock - jag valde det ordet för att markera att det inte är fråga om ett systematiskt urval. Med en annan tidsram eller ett annat urval av lärosäten eller inkludering av avhandlingar som inte är fritt tillgängliga i fulltext hade bilden möjligen blivit annorlunda. Samtidigt tror jag att axplocket speglar ett kännetecknande drag hos dagens historievetenskap: en metodologisk pluralism där frågeställningar, källmaterial och teoretiska utgångspunkter avgör metodvalet.

Här är inte utrymme för att mer utförligt diskutera hur metoder valts och tillämpats i de nämnda avhandlingarna (de är lättåtkomliga via en sökning i biblioteksdata-basen Libris). Vad jag försökt visa att avhandlingarna visar en stor variation vad gäller metodval, men samtidigt stor överensstämmelse vad gäller det övergripande syftet: att skapa förståelse för en händelse, en process eller ett fenomen.

Hade jag varit mer utförlig skulle det också framgått att man i avhandlingarna kan hitta en kombination av metoder, något som för övrigt inte på något sätt är främmande för historisk forskning. Komparativa studier utifrån narrativ analys av muntliga källor är till exempel en fullt tänkbar ansats.

CU fråga 2: Finns det en trend inom svensk historieforskning från ett humanistiskt perspektiv, där man går från enskilda människor till sociala strukturer (aktörcentrerad bottom up-historia), till samhällsvetenskapliga socialhistoriska problemställningar och medföljande samhällsvetenskapliga begrepp, antaganden och teoretiska ramverk?

KGH svar på CU fråga 2: Mitt intryck är att det under de senaste decennierna har blivit vanligare att historisk forskning utgår från socialhistoriska problemställningar, liksom det blivit vanligare att tillämpa samhällsvetenskaplig teori och metod. Sådillvida går det alltså att tala om en trend. Samtidigt är det förstås fullt möjligt att förena samhällsvetenskaplig teori och sociala problemställningar med en aktörcentrerad bottom up-historia där man går från individer och kollektiv till sociala strukturer. Ett par exempel bland många är John Gaventas *Power and Powerlessness: quiescence and rebellion in an Appalachian valley* från 1980 och, från svensk historieforskning, Eva Blombergs *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister: politik och identitet i svensk gruvindustri 1910-1940* från 1995. Jag är därför inte beredd att tolka förändringen som ett trenderbrott eller ett paradigmskifte.

Så länge den valda metoden fungerar, så länge den genererar relevanta och användbara resultat, kan man förstås säga att avsaknaden av en metodologisk diskussion är oproblematiserad. Men det är också rimligt att hävda att det är ett problem om historikers metodval sker oreflekterat utifrån vad som betraktas som självklart. Det finns all anledning för

forskare att fråga sig om uppgiften kunde utföras på något annat sätt och varför det egna valet är att föredra. Ett sådant reflekterande öppnar också för ett sökande efter nya metoder

Sådana överväganden kan förstås ske i tysthet, utan att sätta spår i forskarens texter. En uppenbar nackdel är att en inomvetenskaplig debatt kring metodutveckling försvåras om ingen någonsin explicit deklarerar övervägandena bakom och grunderna för det egna metodvalet.

CU fråga 3: Vad är historikers uppgift och syfte?

KGH svar på CU fråga 3: Du skriver själv så här i din kommentar:

Genom en beskrivning och förståelse av historiska drivkrafter, omständigheter och val, individuella och kollektiva, förstår vi bättre oss själva och vår nuvarande situation. Genom skildringar av olika livsöden, kulturer och historiska tillfälligheter, att det skulle kunna ha varit annorlunda, frigör historia oss ifrån våra partikulära omständigheter, vår specifika historia. Historia vidgar därmed våra horisonter och öppnar ögonen för nya framtidsmöjligheter; historia talar inte om för oss vilka val vi skall göra för att påverka vår framtid, men den medvetandegör oss om olika valmöjligheter och frigör oss därmed ifrån vissa val.

Du skriver också att ditt inlägg i detta avseende är "överförenklat" – för mig framstår det som ett noga genomtänkt och välreflekterat förhållningssätt som jag helhjärtat instämmer i. Historisk kunskap, innefattande inte bara kunskap om vad som hände utan också kunskapen och insikten om hur historia – berättelserna om vad som hände – konstrueras, ger oss därmed möjligheten att förstå oss själva och andra. Den ger oss också möjligheten att ompröva våra föreställningar om omvärlden och vårt förhållande till den. Här finns paralleller till Friedrich Nietzsches tankar om historien i de levandes tjänst:

Visst ska vi använda historien, men på ett annat sätt än den självgodas lättingen i kunskapens trädgård (...) vi behöver den för liv och handling, inte för att bekvämt vända oss bort från liv och handling, inte för att försköna ett egoistiskt liv, en feg och dålig handling (Nietzsche 1874 s 1, min översättning).

Alla historiker skulle kanske inte skriva under på detta. Leopold von Rankes uppfattning att historikerns uppgift är att tala om "wie es eigentlich gewesen", varken mer eller mindre, har fortfarande anhängare. Andra historiker har pekat på riskerna med en historia skriven i syfte att lyfta fram framtids- och valmöjligheter: det är bara alltför lätt att hitta exempel på historia där vissa möjligheter ges försteg framför andra eller framstår som det enda möjliga, rationella eller moraliskt riktiga valet. Ett sådan missbruk av historien anknyter förstås till din nästa fråga:

CU fråga 4: Vad anser författaren egentligen om historiskt sanningssökande?

KGH svar på CU fråga 4: Sökandet efter sanning har nog sällan högsta prioritet i historisk forskning. Missförstå mig nu rätt: jag citerade ju i mitt kapitel Erik Arup och hans ord om att historikern har att dikta över fakta, men över dem alla, aldrig emot dem och aldrig utöver dem. Historikern har ett ansvar att redovisa sitt faktaunderlag, vad som i källorna kan anses säkerställt, vad som är troligt, vad som är möjligt och vad som är omöjligt. Och självklart är manipulerande eller fabrikation av "fakta" oacceptabelt.

När Arup skrev om skyldigheten att dikta över *alla* fakta gjorde han det med tanke på skandinavisk tidigmedeltida historia där källorna är få och fragmentariska. Att då kunna hantera alla tillgängliga fakta såg han som fullt möjligt – men det är omöjligt för den som

arbetar med 1800- eller 1900-talshistoria. Ett urval blir nödvändigt, och varje urval ger upphov till en ny helhetsbild även om samtliga utvalda fakta kan betraktas som sanna (bekräftade, säkerställda). På samma sätt möter vi olika bilder när vi växlar mellan politiska, topografiska, ekonomiska eller demografiska kartor. Så länge kartografens rådata är korrekta är var och en av kartbilderna, hur olika de än ser ut, lika sanna.

Jag ser alltså sanningssökande som väsentligt, i den betydelsen att historikern självklart ska luta sig mot korrekta fakta och säkerställda källor. På samma sätt är det väsentligt att invända mot och kritisera framställningar byggda på fabricerade eller manipulerade fakta eller på tendentiösa urval. Men sanningssökandet är bara ett första steg på vägen mot historisk kunskap. Jag håller därvidlag med Roddy Nilsson när han säger att ett faktum kan vara en korrekt representation av verkligheten – alltså sant – men ensamt, utan att infogas i en berättelse, saknar det historisk mening.

CU fråga 5: Vad är författarens egna åsikter om empiriskt prövbara orsakshypoteser inom historieämnet?

KGH svar på CU fråga 5: Empiriskt prövbara hypoteser i historievetenskapen är förstas aldrig empiriskt prövbara på samma sätt som (enkla) hypoteser inom naturvetenskaperna och kan inte ges den enkla formen *Om A så B* – möjligen formen *Om A₁, A₂...A_n så B*. Sådana hypoteser är förstas fullt möjliga att formulera, men eftersom de måste formuleras med utgångspunkt i det specifika undersökningsobjektet är de kanske bara ett alternativt sätt att formulera en frågeställning. Att skriva "I min studie prövar jag hypotesen att det rådde en korrelation mellan socioekonomiska villkor och väckelserörelsen spridning i 1800-talets Närke" eller "I min studie undersöker jag förhållandet mellan socioekonomiska villkor och deltagande i väckelserörelser i 1800-talets Närke" kan ses som samma sak, där i den senare varianten hypotesen om en korrelation är outtalad. Men frågeställningen skulle också kunna göras mer öppen: "Vilka deltog i väckelserörelser i 1800-talets Närke?" En sådan frågeställning kan i bästa fall leda till att forskaren mer förutsättningslöst söker och tolkar sitt källmaterial och därmed också når fram till ett oväntat svar. Ett sådant tillvägagångssätt ligger kanske närmare det som Jerome Bruner skrivit om och som jag citerade i mitt kapitel: inte ett prövande utan ett odlande av hypoteser som i sin tur kan leda till framodlandet av såväl nya perspektiv som av de möjliga världar som motsvarar de krav dessa perspektiv ställer.

CU fråga 6: Hur utbrett är tvärvetenskaplig forskning inom historia i Sverige idag?

KGH svar på CU fråga 6: Om du med det menar tvärvetenskapliga större projekt där historiker deltar i samverkan med också mer avlägsna discipliner är min bild att det är ytterst sällsynt. Projekt där historiker arbetar tillsammans med forskare från mer näraliggande discipliner (arkeologi, kulturgeografi, etnologi osv) förekommer förstas. En form av tvärvetenskaplig verksamhet finns också i skilda tvär- eller flervetenskapliga centrumbildningar där ett betydelsefullt kunskapsutbyte kan äga rum.

Att historiker kan ha stor nytta av kompetens av den art du nämner är uppenbart: fiberanalys av textilfynd, C₁₄-analyser och dendrokronologi, demografi och lingvistik kan alla ge värdefulla bidrag som utmanar äldre forskningsresultat och ger inte bara nya svar utan också nya frågor.

Andra exempel på kunskaps- och resursutbyte över vetenskapsgränserna är kanske mindre betydelsefulla, även om de stundtals får stor uppmärksamhet i media. När man för 20 år sedan dna-testade kulknappen i museet i Varberg och jämförde med en blodfläck på Karl XII:s handskar blev det således mycket omskrivet men också ganska misslyckat. Dels gav inte

analysen något entydigt svar, och dels skulle det, även om matchningen blivit exakt, ändå inte ge något säkert svar på frågan om kulan avlossades från svensk eller norsk sida. Och slutligen: även om också den frågan hade fått ett säkert svar skulle det ur historievetenskaplig synpunkt vara på sin höjd en kuriositet. Det skulle det inte tillföra någon väsentlig ny kunskap om det stora nordiska kriget eller om svensk politik och svenskt samhälle under tidigt 1700-tal.

Referenser:

Blomberg, Eva (1995). *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister: politik och identitet i svensk gruvindustri 1910-1940*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.

Gaventa, John (1980). *Power and powerlessness: quiescence and rebellion in an Appalachian valley*. Oxford: Clarendon Press.

Nietzsche, Friedrich (1874). *Unzeitgemässe Betrachtungen. Zweites Stück: Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben*. Leipzig: E W Fritsch

8. Kommentarer och frågor till KG Hammarlund från Peter Währborg

Bäste KG,

Tack för ett mycket trevligt och resonerande bidrag. Låt mig först påpeka att jag inte har någon erfarenhet alls av historisk forskning.

Inledningsvis påpekar du att frågan om vetenskaplig metod är viktig inom den historiska vetenskapen och att möda nedläggs inom den akademiska utbildningen på att förse studenter, doktorander och forskare med verktyg för detta ändamål. Samtidigt påpekar du att frågan kanske inte står överst på dagordningen "Det kan låta undflyende. Historiker kanske helt enkelt inte diskuterar metodfrågor i någon nämnvärd utsträckning?" Tycker du detta är ett problem? Jag noterar att den mer generiska utvecklingen inom vetenskapen ju också omfattar historieforskningen, men med helt andra förutsättningar och i en helt annan kontext.

En mer allmänt hållen fråga är ju den om hur historiker förhåller sig till källmaterial. Du förefaller här förorda betydelsen av att historiska "fynd" måste förstås i sitt sammanhang. Förståelse, detta honnörsord, har ju en central roll i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, men vad betyder det? Vem kan göra anspråk på att förstå någonting som inte utmynnar i annat än en hypotes? Jag har i detta avseende den allra största respekt för det problem historikern möter i sin forskning, men inser också den farhåga som ligger i den vidlyftiga "förståelsen" som ju i mångt och mycket kan liknas vid en gissning.

Min avslutande fråga gäller därför källmaterialets centrala betydelse. Jag förstår att källmaterial kan variera oerhört med avseende på karaktär, omfattning, kvalitet, tillförlitlighet och giltighet. Landar då ändå inte de flesta historiker i en avgörande värdering av dessa källor där resultatet antingen kan tolkas frimodigt (okritiskt) eller en hypotes som fortsatt söker sin sannolikhet alternativt falsifiering (kritiskt)?

Peter Währborg

KG Hammarlunds (KGH) svar och svarscommentarer till Peter Währborg (PW)

PW fråga 1: Inledningsvis påpekar du att frågan om vetenskaplig metod är viktig inom den historiska vetenskapen och att möda nedläggs inom den akademiska utbildningen på att förse studenter, doktorander och forskare med verktyg för detta ändamål. Samtidigt påpekar du att frågan kanske inte står överst på dagordningen. Tycker du detta är ett problem?

KGH svar på PW fråga 1: Det är åtminstone ett potentiellt problem. Det kan, som jag skrivit, tyckas motsägelsefullt att metodfrågor ges stort utrymme i både grund- och forskarutbildning men ofta behandlas ytterst kortfattat i avhandlingar, artiklar och monografier. Det är för all del en i någon mån skenbar motsättning – metodavsnittet i inledningskapitlet kan vara kortfattat, men i den löpande framställningen där författaren diskuterar, tolkar, problematiserar sitt material är det inte ovanligt att metoden – tillvägagångssättet – konkretiseras. Vad som mindre ofta utvecklas är mer principiella metodologiska resonemang, varför vissa metoder valts framför andra utifrån deras roll för kunskapsutvecklingen.

Så länge den valda metoden fungerar, så länge den genererar relevanta och användbara resultat, kan man förstås säga att avsaknaden av en metodologisk diskussion är oproblematiserad. Men det är också rimligt att hävda att det är ett problem om historikers metodval sker oreflekterat utifrån vad som betraktas som självklart. Det finns all anledning för forskare att fråga sig om uppgiften kunde utföras på något annat sätt och varför det egna valet är att föredra. Ett sådant reflekterande öppnar också för ett sökande efter nya metoder

Sådana överväganden kan förstås ske i tysthet, utan att sätta spår i forskarens texter. En uppenbar nackdel är att en inomvetenskaplig debatt kring metodutveckling försvåras om ingen någonsin explicit deklarerar övervägandena bakom och grunderna för det egna metodvalet.

PW fråga 2: Förståelse, detta honnörsord, har ju en central roll i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, men vad betyder det? Vem kan göra anspråk på att förstå någonting som inte utmynnar i annat än en hypotes?

PW fråga 3: Jag förstår att källmaterial kan variera oerhört med avseende på karaktär, omfattning, kvalitet, tillförlitlighet och giltighet. Landar då ändå inte de flesta historiker i en avgörande värdering av dessa källor där resultatet antingen kan tolkas frimodigt (okritiskt) eller en hypotes som fortsatt söker sin sannolikhet alternativt falsifiering (kritiskt)?

KGH svar på PW frågor 2 och 3: Din andra och tredje fråga uppfattar jag som så nära förbundna med varandra att de kan besvaras i ett sammanhang.

Kanske är analogin alltför långsökt, men finns det inte likheter mellan historikers arbete och läkarens ställande av diagnos? En patient uppvisar symptom som vid en första anblick ter sig överraskande och svårförståeliga. Med hjälp av en utförlig anamnes kan det partikulära – symptomen – placeras in i ett sammanhang och därmed bli fullt begripliga. På den grundvalen kan läkaren sedan ställa en diagnos. Den kan ibland ha mycket hög sannolikhet (särskilt när anamnesen kan kompletteras med kliniska fynd från röntgen eller laboratorieanalyser), ibland

en något lägre. Beroende på hur patienten svarar på behandling kan läkaren ha anledning att ompröva den.

Diagnosen är alltså, precis som historikerns slutsatser, i någon mån hypotetisk eller preliminär - men den bör inte ses som blott en lös gissning, ett hugskott eller en tankelek. Den är underbyggd så långt det är möjligt utifrån tillgängliga data. På samma sätt bör historiska forskningsresultat underbyggas, med utgångspunkt i Erik Arups villkor när man "diktar historia": att dikta utifrån alla tillgängliga fakta, aldrig emot dem och aldrig utöver dem (Arup 1914:107).

En viktig skillnad är förstås att utfallet av behandlingen kan leda till att läkarens diagnos definitivt bekräftas (eller falsifieras). På liknande sätt kan upprepade experiment bekräfta eller falsifiera hypoteser inom naturvetenskap. Här kommer historievetenskapen till korta – vi kan inte intervensera i det förflutna. Historiker skriver därför sällan "Jag kan således slå fast att..." men ofta "En möjlig tolkning är..." eller "Vi kan således inte utesluta att..." En historiker talar normalt inte heller om bevis (engelska *proof*), däremot ofta om belägg (engelska *evidence*).

Historikern kan, som du påpekar, vara mer eller mindre kritisk (eller rigorös) i sina tolkningar. Den helt dominerande tolkningstraditionen i nordisk historieforskning sedan åtminstone ett sekel tillbaka är förstås den kritiska, särskilt den källkritiska. Därför har också frimodigt okritiska tolkningar ofta betraktats med största skepsis.

Därmed inte sagt att frimodighet inte skulle ha en plats i forskning, eller för den delen i medicinsk praxis. I ditt eget bidrag till denna volym skriver du om en kirurgkollega som på ett bakplåtspapper skissat en ny operationsstrategi. Att inte bara skissa utan också välja att utföra, att inte huka bakom frasen "så har vi aldrig gjort", kräver frimodighet, som för den skull inte behöver vara okritisk – din kirurgkollega hade förstås kritiskt prövat idén mot sin erfarenhetsbaserade kunskap.

En sådan frimodighet är kanske rentav nödvändig om vi ska vara beredda att ompröva, omtolka, ibland också falsifiera det som länge varit försanthållet. Enbart det faktum att en tolkning eller slutsats är väl etablerad, traderad och ofta hänvisad till innebär inte att inte den också kan och bör utsättas för kritisk prövning.

Referenser:

Arup, Erik 1914: "Vilhelm Grønbech: Religionsskiftet i Norden". *Historisk Tidsskrift* (DK), Bind 8, række 5, 106-120.